

ΤΑ ΕΚΑΤΟΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΡΕΝΑΝ

«Ο θόρυβος κ' οί γιορτές πού κάμουνε, τόσο τὰ διάφορα κόμματα τῶν λογίων ὅσο καὶ τὸ ἐπίσημο τὸ κράτος τὸ γαλλικόν, τώρα μὲ τὴν ἀφορμὴ τῶν ἐκατόχρονων τοῦ Ρενάν, κεντρίζουνε μέσα στὸ μυαλὸ τοῦ ξένου, πού κάτι καταλαβαίνει καὶ παρακολουθεῖ ἀπ' τὸ πνέμα τῆς Γαλλίας, τὸ ρῶτημα τοῦτο: ποιά εἶναι ἡ ἐπίδραση τοῦ Ρενάν στὶς γενεές πού ἀκολουθήσανε τῇ δικῇ του, ἴσιαμε τὰ σήμερα;

Κι ὁ ξένος ἀφοῦ πρώτα πρώτα ξαναδιαβάσει μ' ἐπιμέλεια πολλὰ πράγματα, πού τὰ εἶχε ξεφυλλίζει κάποτε, πρὶν ἀπὸ καιρὸ, ἀφοῦ διαβάσει καὶ καινούρια—πού τυχαίνει νᾶναι καὶ περισσότερα—ἀφοῦ παρακολουθήσει τὴν κίνηση τῆς μέρας καὶ κουδεντιάσει κιόλας μὲ μερικὸς ντόπιους, πού τῇ ζωῇ τους τῇ φάγανε μ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, κάθεται ὑστερὶς σπιτάκι του, ἢ μπορεῖ καὶ στὸ καφενεῖο, κάθεται καὶ συλλογιέται ψυχρὰ κι ἀμερόληπτα, σὰν ξένος πού εἶναι καὶ πού τὸ ξαίρει. Μοῦ φαίνεται νᾶχω γράψει κάπου, πὼς χρειάζεται πολὶ πολὶ νὰ μελετήσεις τὸν τόπο πού σὲ φιλεῖ, γιὰ ν' ἀρχίσεις πῶς τότες κ' ἐσὺ νὰ τὸ καταλαβαίνεις μὲ τὰ σωστά σου πὼς εἶσαι ξένος· πράγμα πολὶ χρήσιμο.—Λοιπὸν εἶπαμε πὼς κάθεται καὶ συλλογιέται. Ἀπ' τὸ ρῶτημα τὸ καλοδολεμένο ἔτσι οἱ σκέψεις βγαίνουνε ἀραδαριά, καὶ μαζί τους τὰ συμπεράσματα.

Ὁ Ρενάν στάθηκε τότες μεγάλος ἄνθρωπος μέσα σ' ἓνα αἰῶνα πού, ὅσο κι ἂν ξελαρυγγίζεται νὰ τὸν διαλαλεῖ «ἡλίθιο» ὁ Λέων Ντωντέ, πάλε τὰ καταδρομίσματα πού ἀνοίξε φωτίζουνε, μὲ σοφὴ δύναμη, καὶ τοῦ δικοῦ μας τοῦ αἰῶνα τῇ μοίρα. Ὁ Ρενάν δώθηκε στὴν ἐποχὴ του σύφρενα, γέννημα κι ἀνάθρεμά της, ἄρτια τὸ στέριωσε ὅ,τι μπορούσε αὐτὴ νὰ τοῦ δώσει. Καὶ ἑάστερι φαίνεται αὐτὸ στὸ ἔργο του, πού εἶναι μὲ λίγα λόγια: Φιλοσοφικὰ γόνιμο καθρέφτισμα μιᾶς ἐποχῆς. Ἐποχὴ μεγάλη! Καὶ τί δὲν εἶδε, τί ἀφῆσε πού νὰ μὴν τὸ γνωρίσει ἡ ἐποχὴ αὐτή; Πόσους λαοὺς καὶ πόσους πολιτισμοὺς παρακολούθησε στὴν ἀνάμιξη τους! Τὴν τρανὴ πρόοδο πού ἔκαμε στὴν ἐπιστήμη τῶν πεθαμένων γλωσσῶν, τὴν ἀκολουθήσε φυσικὰ μιὰ γνωριμία πρὸ σίγουρη μὲ τὶς θεσμοθεσίες, τὶς θρησκείες, τὶς ἀντίληψεις γιὰ τὴ Σφαῖρα μας, τὶς μορφές κοινωνιῶν πού βρισκόντανε χαμένες στὰ σκοτάδια τοῦ χρόνου, καὶ πού οἱ προηγούμενοι αἰῶνες μόνο ἐρασιτεχνικὰ θὰ εἶχανε τὸ δικαίωμα νὰ τὶς φανταστοῦνε. Χάρηκε τὸ φῶς πολιτειῶν ἄγνωστων, κατάλαβε τὴν πηγὴ καὶ τὶς αἰτίες τὶς ἀνυποψί-

ΕΡΝΕΣΤΟΣ ΠΕΝΑΝ

(Χειρογραφία του Zorn)

αστες ένα σωρό ιδεών, που στηρίζανε την παγκόσμια την οργάνωση, τη δημιουργικότητα της ανθρώπινης ενέργειας, ένωσε τέλος πώς για να γίνει ωφέλιμα φανερό το κάθε τι, που στάθηκε και που είναι άνθρωπος, πρέπει να ξεταστεί απ' τη Γένεση του την ιστορική, το ξετύλιγμα της ψυχολογικής του διάπλασης να μελετηθεί ως στα σήμερα, κι ως το πιθανό μελλούμενό του τέλος.

Μιά τέτοια εποχή όμως, με θησαυρό υλικού παρόμοιο, και τις δυσκολίες τις παρουσίαζε με θησαυρών αφτονία, σ' όποιους θέλανε να καταπιαστούνε το γερό δούλεμά της. Δεν μπορούσε να συμπαθήσει τόν έρασιτεχνισμό! Το μάθημά της ο Ρενάν το πήρε και τόκανε δικό του: για της θρησκείας τη μελέτη, τη μεθοδικά επαναστατική, πήγε και ξεσκάλισε τις πηγές της. Ή νόηση του δέχτηκε με τόση χάρη προσωπική το καινούριο πνέμα που, ντύνοντάς το με την τέχνη

καὶ μὲ τὴ φαντασία του, μπόρεσε χαμογελαστὰ νὰ τοῦ πάρει ὅ,τι ἄξιο γιὰ τὸ ἐδῆγημα τῆς καλλιεργημένης σκέψης. Ὁ Ρενὰν ζωντάνευσε καὶ φάρδαινε τὰ συστήματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀνάaluσης. Ἡ ἰδέα, ποὺ βγαίνει ἀπ' τὸ ἔργο του, εἶναι πῶς κανένα πρόβλημα, εἴτε θρησκευτικὸ εἴτε μεταφυσικόν, κανένα πρόβλημα τῆς αἰσθητικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἀκόμη, δὲν εἶναι πρόβλημα καθαρῆς θεωρίας μὰ πῶς πρέπει, πρῶτα ἀπ' ὅλα, τὴν ἱστορίαν τῆς καταγωγῆς τοῦ ν' ἀρχίσεις.

Αὐτὲς οἱ γενικὲς, οἱ πολὺ γενικὲς, γραμμὲς τοῦ ρενανισμού. Κι ἂς ἔρθουμε τώρα νὰ δοῦμε τὸ πῶς οἱ νεώτερες γενεὲς ὑποδεχτήκανε τὴν ἐπίδρασίν του.

Ἐκεῖνο ποὺ θὰ χτυπήται στὰ μάτια ἑνὸς ξένου παρατηρητῆ σήμερα, εἶναι ἡ πολιτικὴ ἡ σημασία ποὺ δίνουνε σ' αὐτὸ τὸ ἔργο. Κι ὁ ξένος ὁ ἁμαθὸς θὰ πεῖ: «Μὰ τί διάβολο κ' ἐδῶ ὅλα στὴν πολιτικὴ κατασταλάζουνε!» Δὲ θῆχει δίκιο ὁ ξένος ν' ἀπορήσει, πρῶτο γιατί ἡ δημιουργικὴ ἀνία τοῦ ἀνθρώπου σ' ὅλα τὰ μέρη τὴν καθιέρωσε ἀθάνατη καὶ παντοδύναμη τὴν πολιτικὴν, καὶ δεῦτερο γιατί ὁ Ρενὰν εὐκαιρία δὲν ἄφηγε νὰ περάσει δίχως νὰ βγάλει στὴ μέση τίς ἰδέες του τίς πολιτικῆς. Εἶχανε τὴν τόλμη τους, εἶχανε τίς χρωματιές τους, κ' ἔτσι ἀφύσικο καθόλου ποὺ τώρα ὁ θόρυβος γύρω στὰ ἐκατόχρονα του, μοιάζει κάπως καὶ μὲ πάλιν κομματικὴν.

Οἱ ἰδέες τοῦ Ρενὰν γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ ἀτόμου δὲ βρισκόντανε καὶ πολλὰ μακριὰ ἀπ' τίς πεποίθησες τίς σοσιαλιστικῆς, ὅσο κι ἂν τᾶπαιρνε διαφορετικὰ κάπως τὰ ζητήματα ἐκεῖνος, κι ὅσο νὰ μὴν εἶχανε ἐξαιρετικὴ σταθερότητα οἱ κοινωνικῆς του δοξασίαι. Ἀγαποῦσε παράφορα τὴν ἀλήθειαν, παράφορα γύρευε νὰ ἐξαφανίσει τὸν ὅποιον σκλαβωμὸ τοῦ ἀνθρώπου. Τᾶκρινε ὅλα ἔχοντας τούτῃ τὴ βάσιν. Ἐνα ἀπ' τὰ λίγα μέρη τοῦ ἔργου του ὅπου ἀφαρπάζεται, ὅπου δείχνει τὸ ἀφρισμά του, εἶναι ἡ σελίδα τούτῃ [μέσα στὰ «Nouveaux cahiers de jeunesse»] ἐνάντια στὸν Τσάρο τὸ Νικόλαο: «ᾠ! τί τέρας αὐτὴ ἡ ἀπόλυτη βασιλεία, ποὺ στηρίζεται ἀπάνω στὸ λαὸ καὶ ποὺ γιὰ τοῦτο καταφρονᾷ τὰ ἄτομα! τὸν ἕνα τὸν ρημάζει μὲ τὸ κνοῦτο, στὴ Σιδηρία στέλνει τὸν ἄλλον, ἀψήφιστα, μὲ μοναχὴ ἔγνοια τῆς νὰ κρατηθεῖ, νὰ βασιλεύει! ᾠ! ἂν οἱ λαοὶ μπορούσανε νὰ καταλάβουνε! Κι ὅταν συλλογιέται κανεὶς πῶς αὐτοὶ ἔχουνε πραγματικὰ τὴ δύναμη, κι οἱ ἄλλοι μόνον τὸ γόητρο καὶ τὴ γνώμη! Εἶναι φριχτό! ᾠ ἂν τὸν εἶχα στὰ χέρια μου αὐτόνε τὸν Τσάρο, θὰ τονὲ μπάτσιζα, θὰ τὸν ἐφτυνα κατὰμουτρα, θᾶβαζα τὸν ὄχλο νὰ τὸν ρεζηλέψει καὶ νὰ τὸν δικάσει,

νά τοῦ ὀρίσει τὴ θανατικὴ ποινὴ, νὰ τὸν πνίξει μέσ' στὰ γιουχαῦσματα
 "Ε! "Ε! Μεγαλειότατε, δὲ σὰς φαίνεται πὼς ἔχουμε κάποιαν ἀξία
 κ' οἱ ἀθροῖποι; Κάνε μας τώρα τὸ μεγάλο! Κοιτάξτε τονε πόζα!»
 Κι αὐτὸ τὸ ὕψος τὸ ἐπιθετικὸ καὶ τ' ἀπότομο δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει
 νὰ πιστέψουμε πὼς ὁ Ρενάν εἶτανε ὁ ἄθροπος τοῦ εὐκολοῦ θυμοῦ καὶ
 τῆς ἀστέχαστης ἐχτρικότητος. Κάθε ἄλλο! Μὰ τὸ λαὸ τὸν λάτρευε,
 ἔνωθε τις ἀσύγκριτες ἀξίες του, καὶ δὲν μπορούσε γι' αὐτὸ νὰ ὑπο-
 φέρει τὴ χτηνώδικη ἐπιβολὴ τοῦ τσαρισμοῦ. Αὐτὴνα τὴ λατρεῖα, τὸ
 ἐνδιαφέρο τὸ στοργικὸ τὸ ξαναβρήσκουμε: «Κάθε ἄνθρωπος [γράφει
 μέσ' στὸ ἔργο του «L'Avenir de la science»] πρέπει νὰ βρῖσκει μέσ'
 στὴν κοινωνία, ὅπου γεννιέται τὰ μέσα ποὺ θὰ τοῦ ἐπιτρέψουνε νὰ
 ἐπιτύχει τὴν τελειοποίησιν τῆς φύσης του.» Κ' ἐπειδὴ, λέει, ἡ τελειο-
 ποίησις αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δίχως μιὰ κάποια ἀνεση ὕλική, ὁ
 ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὴ γυρέψῃ ἀπ' τὴν κοινωνία. Πρέπει
 ἡ κοινωνία νὰ τοῦ δώσει, γιὰ τὴν τελειοποίησίν του, τὴν πρώτη βάζη
 τῇ χρήσιμη.

Ὁ Ρενάν, μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐπανάστασης τοῦ Φλεῖζέρ, δοκί-
 μασε καὶ τις δημοκρατικὰς ἰδέες. Μὰ ὕστερις ἀπ' τις μέρες τοῦ Ἰού-
 νιου, ἄρχισε νὰ μὴν ἔχει καὶ μεγάλη ἐμπιστοσύνη στὸ πολίτευμα τὸ
 δημοκρατικόν. Ἡ δόξα γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἠθικὴ καὶ γιὰ τὴν ἀλήθεια
 δὲν μπορούσε νὰ ἐκανοποιηθεῖ παρὰ μόνε μὲ ἰδανικὰ πολιτεύματα, ποὺ
 τᾶπλαθε ὁ σοφὸς του ὁ νοῦς. Ἡ συγκαιρινὴ τοῦ κοινωνικὴ κατὰστασις
 δὲν τὸν ἐνθουσίαζε, κι ἀξίζει τὸν κόπο νὰ σημειώσουμε πὼς ὁ Ρενάν
 εἶτανε ἓνας ἀπ' τοὺς πρώτους, ποὺ εἶδε τὸ μεγάλο ἔχτρο τῆς εἰρήνης:
 τὴ Βιομηχανία. Καὶ χρειάζότανε ματιὰ κάμποσο γερὰ γιὰ νὰ κατα-
 λάβῃ ἀπὸ τότες πὼς ἡ βιομηχανία εἶτανε μιὰ παροχμὴ τοῦ πολιτι-
 σμοῦ, ἓνας ἄγριος καὶ σίγουρος παράγοντας πολέμου.

Εἶπε κάποτε, βέβαια πρὶν ἀπ' τὸ 1870, μιλῶντας γιὰ τὰ ὠφελή-
 ματα ποὺ μιὰ ἐπανάστασις μπορεῖ νὰ φέρῃ: «Αὐτὴ ἡ μεγάλη γαλλι-
 κὴ Ἐπανάστασις κατηγορήθηκε στὸ ἐξωτερικὸ τόσο ποὺ καμιά φορὰ
 ρωτιέμαι ἂν δὲν εἶναι τὸ πῶς καλὸ πράμα ποὺ ἔχουμε κάμει.» Κατόπι
 ἀπ' τὸν πόλεμον τοῦ 70 τὴν ὑποστήριξε τὴ Μοναρχίαν. Δὲν πρέπει
 ὅμως αὐτὸ νὰ μᾶς ταράξῃ ἐπειδὴ, ὅπως πολλοὶ σωστὰ τὸ εἶπε ὁ Ἀνατόλ
 Φράνς, γιὰ τὸ Ρενάν, τὸν ἱστορικὸ τοῦ Τραϊάνοῦ καὶ τοῦ Μάρκου Αὐ-
 ρηλίου, ὁ ὅρος Αὐτοκρατορία κι ὁ ὅρος δημοκρατία σημαίνανε ἰδέες
 πρὸ ἀνοιχτὰς καὶ πρὸ διαφορετικὰς ἀπ' ἐκεῖνες ποὺ σκηματίζουμε
 ἐμεῖς, ὕστερις ἀπὸ μιὰ πείρα χίλιες φορές στενωτέρη.

Κάμποσο σεβαστὸς λοιπὸν ὁ πολιτικὸς ρόλος τοῦ Ρενάν καὶ τώρα

πού με τὴν ἔγνοια τῆς πολιτικῆς καὶ τὸν ὕπνο του ἀκόμη ρυθμίζει ὁ κόσμος, φυσικὸ νὰ βλέπουμε κομματικὸ ἀγῶνα με τὴν ἀφορμὴ τῶν ἐκατόχρονων.

Ἄς ζητάσουμε πρῶτα τοὺς Δεξιούς, τοὺς καθολικοὺς, πού εἶναι οἱ πιδ σημαντικοὶ κ' οἱ πιδ καλὰ ὁργανωμένοι σήμερις στὴ Γαλλία. Αὐτοὶ ἀνοίξανε τὸν πόλεμο ἐνάντια στὸ Ρενάν με τὸν πολὺκροτο λόγο τοῦ Μπαρρές. Ὁ κοσμοξάκουστος ἀκαδημαϊκός, ἀντιπροσωπεύοντας τὴ γαλλικὴ ἀκαδημία σ' ἡν τελετῇ τῶν ἐκατόχρονων, χτύπησε ἔπως μποροῦσε καλῆτερα τὸ συγγραφέα τοῦ «Ἀντίχριστου». Μὲ κάποια ἀνατριχίλα τὴν ἀκούσαμε τὴ φωνή του τὴ ρεμβώδικη καὶ τὴ σκληρή, πού τὰ εἶπε τὰ πράματα καθαρά καὶ ξάστερα: ὁ Ρενάν πῆρε μιὰ νεολαία ἄθνη, τὴν ἔσκυψε κάτω ἀπ' τὶς ιδέες του, τὴν ὑπόταξε γιὰ κάμποσο καιρό, μὰ δταν σὲ λίγο ἡ νεολαία αὐτὴ ἀνοίξε πάλι τὰ μάτια της, καὶ κοίταξε μοναχὴ της πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀλήθειας, ἔνωσε μέσα της τὴν πίστη. Κ' οἱ ἄλλες οἱ γενεές πού ἀκολουθήσανε τὴ γενεὰ τούτη, ἀκόμη περισσότερο βυθιστήκανε στὴ συνείδηση τῆς πίστεως. Οἱ ιδέες του φέρανε ἓνα ὁλότελα ἀντίθετο ἀποτέλεσμα ἀπ' ἐκεῖνο πού θὰ μπορούσε νὰ περιμένει ὁ ἴδιος. Κ' ἔδωσε ὁ Μπαρρές παράδειγμα τοὺς δυὸ γιουὺς τοῦ Ψυχάρη, τοὺς δυὸ ἥρωες, τοὺς δυὸ ἄγιους! Παράδειγμα πού συζήτηση δὲ σηκώνει.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος πάλε τοῦ Παρισιοῦ, ὁ καρδινάλιος Dubois, ἔδειξε πὼς δυσανεστῆθηκε ἀπ' αὐτὴνα τὴν τελετῇ, πού ἔκαμε γιὰ τὸ Ρενάν τὸ ἐπίσημο κράτος. Δῆλωσε πὼς ὁ Ρενάν με τὴ γερμανοφιλία του, ἀρνήθηκε τὴν πατρίδα ἔπως εἶχε ἀρνηθεῖ καὶ τὴν πίστη του. Εἶναι αὐτὸ ἓνα σημεῖο πού πρέπει νὰ τὸ ζητάσουμε. Μᾶς ἐνδιαφέρει ἐμᾶς τοὺς ξένους.

Ἡ γερμανολατρεία του εἶτανε τέτοιου εἶδους πού καθόλου δὲν τὸν πείραζε τὸν πατριωτισμὸ του. Ὁ Ρενάν ἔγραψε τόντις τὴ φράση τὴν περίφημη: «Μελέτησα τὴ Γερμανία καὶ νόμισα πὼς μπήκα σ' ἓνα νάο...» Τὴν ἔγραψε αὐτὴνα τὴ φράση σ' ἓνα του γράμμα, στὰ 1845. Καὶ παρακάτω ἔλεγε: «Ὁλοένα καὶ περισσότερο μοῦ φαίνεται πὼς ἡ Γαλλία δὲ θὰ μπορέσει τίποτις νὰ κάνει γιὰ τὸ μεγάλο ἔργο τῆς ἀναγέννησης τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Στὴ Γαλλία δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ παρὰ μιὰ ὁρθοδοξία ξερὴ, ἀντικριτικὴ, ἀλύγιστη, ἄγονη, μικρὴ.» Δηλαδὴ ὁ Ρενάν ἔκρινε τότες τὴ Γερμανία, ἔπως τὴν ἔδειχνε ἓνας Γκαίτε ἢ ἓνας Κάντιος, καὶ χτυποῦσε τὸ κληρικὸ πνέμα τῆς Γαλλίας. Μ' αὐτὸ δὲ θὰ πεῖ πὼς ἀρνιότανε τὴν πατρίδα του. Εἶχε λατρεύει ἀπλυστάτα τὴ Γερμανία τῆς Mme de Staël.

Τὸ εἶδε κατόπι πὼς γελάστηκε, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι εἶχανε γελαστεί, κ' ἔγραφε στὰ 1890, στὸν πρόλογο τοῦ «Avenir de la science»: «Ἀφῆσα ὅπως εἶτανε ὅλα τὰ μέρη τοῦ ἔργου μου ὅπου παρουσίαζα τὴ γερμανικὴ παιδεία συνόνυμη μὲ τὴν κλίσιν πρὸς τὸ ἰδανικόν. Εἵτανε ἀλήθεια ἦταν τῶγραφα. Ἐκεῖνος ποῦ ἄλλαξε τώρα δὲν εἰμ' ἐγώ. Ὁ κ. Treitschke δὲ μᾶς εἶχε δασκαλέψει ἀκόμη πὼς ὅλα αὐτὰ εἶναι ὄνειριφαντασιᾶς ποῦ πέρασε πιά ἡ μόδα τους.» Ἄλλοτες στὸ «Lettre à un ami d'Allemagne» εἶχε γράψει: Τὰ καινούρια ἀποχτήματά σας δὲ μᾶς φαινοῦντανε σὰν ἀντιγνωμίσματα στὸ ἀρχαῖο γαλλικὸ πειθαρχήμα, τὸ ἐναντίο τὰ λογαριάζαμε σὰ συνέχειά του. Τοὺς παίρναμε στὰ σοβαρὰ τοὺς μεγάλους σας ἀνθρώπους: ἦταν ἀναγνωρίζανε αὐτοὶ τὰ ὅσα χρωστούσανε στὸ μεγάλο μας δέκατο ἑγδοο αἰῶνα...»

Ὁ καθένας τὸ βλέπει πὼς τέτοια λόγια δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὰ γράφει ἂν θάμαζε τυφλὰ τὴ Γερμανία ἢ ἂν ἐχτρεοῦτανε τὴν πατρίδα του. Ὅπως τὸ λέει ὁ P. Lasserre στὸ βιβλίο του: «Renan et nous» εἶτανε ἕνας κ α ἕ ὁ ς Γάλλος ὁ Ρενάν.

Τὴν ἐπίθεσιν τῶν καθολικῶν δὲν μπορούσανε νὰ τὴν ἀφήσουνε ἔτσι οἱ Ἀριστεροὶ καί, δώδεκα μέρες ὕστερις ἀπ' τὸ λόγο τοῦ Μπαρρές, τοῦ κάμανε τοῦ Ρενάν μιὰ δική τους τελετὴ στὸ θέατρο τοῦ Τροκαντερό. Πρόεδρος τῆς τελετῆς ὁ Ἀνατὼλ Φράνς.

Στὸ ἔργο τοῦ Φράνς εἶναι τόσο φανταχτερὴ ἡ ἐπίδραση τοῦ Ρενάν, ποῦ δίκαια συνεχιστὴ του! θελήσανε νὰ τὸν λογαριάζουνε κ' οἱ πιὸ πιστοὶ ρενανικοί. Αὐτὸς ὅμως νὰ μὴν τ' ἀκούσει τέτοιο πράμα. Ὅταν τοξίδευε στὸ Μπουένος-ἈἮρες σὲ κάθε λιμάνι ἐρχότανε κ' ἕνας ἐπίσημος νὰ τὸν προσφωνήσῃ καὶ νὰ τὸν καλέσῃ: «ὁπαδὸ τοῦ Ρενάν». Το κάμανε αὐτὸ γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσουνε, μὰ ὁ γέρο Μπερζερὲ ὁηρὸς ἀνήμερο γινότανε. Καὶ τονὲ ξέχυνε τὸ θυμὸ του σὲ φράσεις, ποῦ κατὰ ξύριανε ἀπ' τὴ φαρμακερὴ τὴν εἰρωνία: «Μὰ ποιά σκέψη ὑπάρχει ὃ αἰμεσὰ σ' ἐμένα καὶ στὸ συγγραφεὶά τοῦ «Βίου τοῦ Ἰησοῦ»; Ἐκεῖνος, εἰπατε νὰ γράφει ἀπ' τὰ εὐχολογία κ' ἐγὼ ἀπ' τὸ Βολταίρο. Τὸ ὑφὸς του ἔχει τὴν ψεύτικη ἀπλότητα τῶν παιδιῶν ποῦ ψέλνουνε στίς ἐκκλησιᾶς... Τὸ δικό μου εἶναι ὅ,τι εἶναι, μὰ δὲ μυρίζει φτωχοσευδείεις. Νομίζει πὼς εἶναι ἄπιστος γιὰτὶ πιά δὲν ἀποστηθίζει τὴ σύνοψιν του. Κάμει πὼς σὲ τίποτις δὲν πιστεύει ἐνῶ στὸ βάθος πιστεύει σ' ὅλα».

Αὐτὰ ἔλεγε τότες ὁ Φράνς θέλοντας νὰ πάρει τὴν ἀνεξαρτησία του. Μὰ ἔχει ἀρκετὴ διπλωματικὴ ἔκκαπαισοσύνη γιὰ νὰ καταλάβει τὸ ἡθικὸ γόητρο, ποῦ μπορεῖ νὰ δώσῃ σ' ἕνα κόμμα ὁ Ρενάν. Γι' αὐτὸ

στην τελετή τῶν Ἀριστερῶν, προχτές, δὲ δίσταζε νὰ τονὲ λιθανίσει τὸ Ρενάν σὰν ἕνα πρωτεργάτη τῆς λευτεριάς, ποὺ κατὰλαβε τὴ δύναμιν τοῦ λαοῦ καὶ ποὺ θέλησε νὰ ὑποστηρίξει τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτὴ ἡ τελετὴ τοῦ Τροκαντερό, ἀπάντηση στὸ λόγο τοῦ Μπαρρές, μᾶς τονὲ παρουσίασε τὸ Ρενάν σὰν πατέρα κι ἀρχηγὸ τῆς ἀριστερῆς μερίδας. Ἡ ἐπίθεσις τῶν καθολικῶν μᾶς εἶχε προετοιμάσει γιὰ νὰ πιστέψουμε κατὶ παρόμοιο, ὅσο κι ἂν βρίσκεται τοῦτο λίγο διαφορετικῶς ἀπ' τὴν ἀλήθεια.

Ἡ γνώμη μου, σκετικὰ μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ρενάν, εἶναι πῶς ὁ Μπαρρές—ἀφοῦ τὴν ἀναγνώρισε τὴν ἐπίδραση αὐτὴνα—πιὶ δίκαιος στάθηκε στὸ λόγο του ἀπ' τοὺς ἄλλους καθολικοὺς ποὺ θέλουνε νὰ τονὲ λογαριάζουνε δλότελα ξεγραμμένο τὸ Ρενάν. Πιὶ δίκαιος ἀπ' ἕνα Charles—Gustave Amiot, λόγου χάρι, ποὺ ἔγραφε τίς προάλλες: «Ἡ βασιλεία τοῦ Ρενάν ἐσφύσε, καὶ δὲν εἶναι στὸ χέρι καμιανῆς γιορτῆς ἐκατόχρονων, καμιανῆς συμπάθειας νὰ τὴν ἀναστήσει», ἢ ἀπ' ἕνα Henri Rambaud ποὺ βρίσκει πῶς εἶναι εὐχάριστο τ' ὅτι οἱ νέοι οἱ σημεριοὶ ἀποτραβισοῦνται τελειωτικὰ ἀπ' τὸ Ρενάν. Καὶ θέλοντας νὰ φανοῦνε ἀμερόληφτοι οἱ περισσότεροι, δέχονται ν' ἀναγνωρίσουνε πῶς ὁ Ρενάν—ὅξω ἀπ' τίς ιδέες του—εἶναι ἐξάπαντος ἕνας δάσκαλος τοῦ φεγγεροῦ κι ἀκριβολογημένου ὕφους. Προτιμοῦνε νὰ παραδέχονται τὸ συγγραφέα τὸ δυνατό, παρὰ τὸν ἱστορικὸ ἢ τὸ φιλόσοφο. Μὰ τέτοιες εἶναι οἱ ἔχτρητες ποὺ κέντρισε, ὥστε βρίσκονται πολλοὶ σήμερις ποὺ καὶ τοῦτο γυρεύουνε νὰ τοῦ ἀρνηθοῦνε: Ξεθάπτουνε τὸν ὀρισμὸ τοῦ Μπρουνιετιέρ «ὕψος ἐγνωστικῶν», καὶ λένε πῶς ἀδύνατο νὰ τοὺς συγκινήσει ἕνας συγγραφέας, ποὺ τὸ μόνο ποὺ γυρεύει εἶναι νὰ ὑποβάλει τὸ θαυμασμὸ στὸ ἄτομό του.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ρενάν σώζεται ἀκόμη, μὰ ἡ ἐποχὴ μας μὲ τίς ἀνάγκες τῆς μεταπολεμικῆς πειθαρχίας ἀπ' τὴ μιά, κι ἀπ' τὴν ἄλλη μὲ τῆς ὁργάνωσής της τοὺς τρόπους, ρίξωσε μέσα της τὸ χαρακτήρα τῆς αὐστηρῆς ἀντίδρασης: δὲν τῆς εἶναι μπορετὶ νὰ λατρεύει τὸ ἔργο τοῦ Ρενάν καὶ νὰ τοῦ ἀφοσιώνεται.

Ἔτσι τὰ βλέπει ὁ ξένος τὰ πράγματα, κι ἀφοῦ καταλάβει πῶς τέλειψε κι αὐτὸ τὸ θέμα, ξαναπέφτει στὴ μελέτη γυρεύοντας ἄλλο: τὰ χρειάζεται ἢ ξενιτιὰ τὰ θέματα, κι ἀρέσει νὰ τ' ἀλλάζει.

Π α ρ ι σ ι

14 τοῦ Μάρτη 1923

ΘΡ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ